

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för landskapsarkitektur,
planering och förvaltning

Fabriken under förändring, från dystopi till utopi?

En diskurs om stadsplanering och omvandlingsprocessen av industrilandskapet som kulturhistoriskt sammanhang.

The conversion of the factory, from dystopia to utopia?

A discourse on urban planning and the process of change in the industrial landscape as a site of cultural heritage.

Emil Abrahamsson

Självständigt arbete • 15 hp

Landskapsarkitekturprogrammet

Alnarp 2017

Fabriken under förändring, från dystopi till utopi?

En diskurs om stadsplanering och omvandlingsprocessen av industrilandskapet som kulturhistoriskt sammanhang.

The conversion of the factory, from dystopia to utopia?

A discourse on urban planning and the process of change in the industrial landscape as a site of cultural heritage.

Emil Abrahamsson

Handledare: Karl Lövrje, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Eva Kristensson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Ämne: Landskapsarkitektur

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2017

Omslagsbild: André Pihl, Wingårdhs

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: stadsplanering, kulturhistoria, industrilandskap, identitet, stadsomvandling

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Abstract

This essay investigates with an inductive in-case approach how to handle the cultural historic values of urban industrial areas in conversion processes and urban planning. The basis of the essay is in the form of a theory chapter which include perspective on cultural heritage processes, the values of industrial landscapes as well as its legal protection. To complement the theory with important planning methodologies a case study has been made covering both the planned development of Nyhamnen in Malmö as well as the preservation of a valuable industrial landscape in Norrköping. The aspects that are discussed in the essay are the industrial landscape's values, threats and protection, methods and criteria for preservation but also how to use it as a sustainable resource in urban planning. Overall, the general conclusion is that the industrial landscape is connected with great qualities as cultural heritage and should be handled with caution in the urban conversion processes, especially if there is a lack of antiquarian skills and knowledge.

Sammanfattning

Uppsatsen undersöker med induktiv kvalitativ ansats hur det urbana industrilandskapet ter sig i stadsomvandlingsprocesser samt vilka värden och kvaliteter som är viktiga att ta tillvara på. Utgångspunkten är ett underlag i form av en teoristudie där bland annat kulturarvsprocesser, industrilandskapets värden samt det lagmässiga skyddet avhandlas. Som komplement till teoriavsnittet har en fallstudie med två planeringsrelaterade platsexempel, Nyhamnen i Malmö och Norrköpings industrilandskap gjorts. De bidrar med viktig planeringsmetodik att relatera till när forskningsfrågorna om industrilandskapets skydd och hot, metoder och kriterier för bevarande samt hur det hanteras som en resurs i stadsplaneringen diskuteras. Sammantaget är den generella slutsatsen att industrilandskapet bär på stora kvaliteter som kulturarv och bör hanteras med försiktighet i stadsomvandlingsprocesser, speciellt om det råder brist på antikvarisk kompetens.

Innehållsförteckning

Inledning	7
Bakgrund	7
Syfte och mål.....	9
Frågeställningar	9
Material och metod.....	9
Avgränsning	10
Läshänvisning.....	10
Teori	11
Kulturarvets rättsliga skydd.....	11
Kulturarvets processer	13
Det industrihistoriska landskapets förändring	21
Fallstudier	26
Tolkning av Översiktsplanen för Nyhamnen i Malmö	26
Bevarande av Norrköpings industrilandskap.....	29
Diskussion	34
Vilken betydelse har industrilandskap som resurs i stadsomvandlingsprocesser.....	34
Vad finns det för skydd respektive hot mot industrilandskaps kulturhistoriska värden?	37
Vad finns det för motiv respektive kriterier för bevarande av industrilandskap?.....	39
Hur kan industrilandskaps kulturhistoriska värden hanteras i stadsomvandlingsprocesser?	40
Slutord.....	42
Egenkritik och förslag till vidare forskning.....	42
Källor	43

Inledning

Bakgrund

Som landskapsarkitektstudent lär man sig att förstå *platsen* som fenomen, då nästan all planering, gestaltning och förvaltning är plats specifikt. Mitt eget intresse för landskapsarkitektur och planering startade under gymnasietiden när det gamla lokstallet vid järnvägen i samhället där jag växte upp skulle rivas av Trafikverket. Vi var många som ville förhindra rivningen med motiv att byggnaden bar på mycket kulturhistoriska värden för platsen. En plats kulturhistoriska värden finns på två plan, individnivå och samhällsnivå, min personliga koppling till lokstallet var att min mormors morfar arbetade där som vaktmästare och lokmekaniker. På samhällsnivå berättar lokstallet en större historia, som en del bakom det kommunikations- och transportmedel som formade Sverige, städerna och industrin, under en tid då de många små järnvägarna var privatägda och mötespunkterna många. Intresset av det industriella kulturarvet gav mig en inkörsport till kommunal planering och den komplexitet av historiska lager som bildar det landskap som finns runtomkring oss.

Något som var tydligt i arbetet med lokstallet var problematiken som finns kring bevarande av värdefull bebyggelse rent praktiskt, det finns lagmässiga skydd men få strategier och metoder för hur de miljöer som inte omfattas av dessa kan bevaras och hanteras i planeringsprocesser. De vardagliga miljöerna har fallit i glömska efter att traditionella kulturmiljöobjekt som hembygdsgrändar och miljöer kopplade till det agrara arvet, statligt ägda byggnadsminnen eller fornminnen länge prioriterats trots att de kanske inte är direkt hotade. Kanske råder det ett bristande intresse eller en okunskap om hur icke-traditionella kulturmiljöer kan användas som en resurs stadsplanering och en faktor som bidrar med historiska förankring och identitet vid stadsomvandlingsprocesser och exploatering. Det dels på grund av detta som jag bestämde mig för att bli landskapsarkitekt.

”En nedlagd industri berättar en annan historia än ett gammalt hus eller kyrka. [...] Det industriella kulturarvet handlar om människors vardag, om samhällets utveckling och därmed vem som har haft makten över historien och framtiden.”
Ida Dicksson (2015).

Under 1800- och 1900-talen påverkades landskapet, samhällsekonomin och historien av industrialismen som drev utvecklingen framåt i den mån att det grundlade det moderna samhället och de miljöer som uppkom då kan numera räknas som kulturarv i högsta grad, det menar Nina Pettersson (2006) i skriften Svenska industriminnen. Vidare skriver Pettersson (2006) att många av de gamla industrierna har upphört och att fastigheterna ibland har fått nya funktioner, såsom museum, monument eller besöksmål, men också andra verksamheter och ändamål vilket bidrar till ett bevarande. (Pettersson, 2006:6–12).

Precis som Pettersson (2006) beskriver Olsson & Wetterberg (2015) att många städer och mindre samhällen har utvecklats på grund av den industriella revolutionen och den industriella tillverkningen länge har haft en central roll i staden, även fysiskt när det kommer till lokalisering av bebyggelse för fabriker, järnvägar eller varvsverksamhet. Denna bebyggelse kan anses vara viktig för platsens identitet och stadens historiska förankring och skulle kunna nyttjas som identitetsskapande element när dess funktion för industrin upphör eller förändras. Många exempel visar att det då skapas en drivkraft för stadsomvandling tillsammans med aspekter som ökat exploateringsstryck och befolkningsökning. När kommuner planerar för tillväxt är det inte alltid intressant med bevarande av de miljöer som trots allt ligger bakom själva tillväxten eftersom de inte längre passar in i den moderna bilden av staden som ett koncentrat av bostäder, handel, och service. Med stadsomvandlingsprocesser kommer hot mot det urbana industrilandskapet i form av både rivning och förtätning, då det ersätts eller mister sin karaktär, och då inte längre kan fungera som identitetsskapande element eller bidra med historisk förankring och estetisk eller arkitektonisk kvalitet. (Olsson, Wetterberg, 2015:6–12).

Syfte och mål

Uppsatsen syftar till att bidra med förståelse i diskursen hur den kommunala planeringen kan hantera kulturhistoriska industrimiljöer i städerna för att bidra till bevarande och utveckling utifrån ett perspektiv med stadsomvandling.

Uppsatsens mål är att teoretiskt utforska de processer som berör industrin som kulturarv, vilka värden industrimiljöer kan bära på och med vilka villkor och metoder de kan inkluderas i stadsomvandling och utvecklingsprocesser med hänsyn till kulturhistoriska aspekter.

Frågeställningar

Huvudfrågeställningen hålls ganska vid och öppen men delas upp i tre mer spetsiga frågeställningar som bör kunna besvaras utifrån det underlagsmaterial som studien grundar sig på. Sedan kan resonemang föras som svar på huvudfrågeställningen i just den här uppsatsens specifika fall.

Huvudfråga

Hur kan industrilandskaps kulturhistoriska värde hanteras i stadsomvandlingsprocesser?

Delfrågor

Vilken betydelse har industrilandskap som resurs i stadsomvandlingsprocesser?

Vad finns det för motiv respektive kriterier för bevarande av industrilandskap?

Vad finns det för skydd respektive hot mot industrilandskaps kulturhistoriska värden?

Material och metod

Studien baseras på en induktiv kvalitativ metod där ursprungsmaterialet syntetiseras och tolkas i diskussionen så nya resonemangsbaserade slutsatser kan göras utifrån tidigare erfarenheter. Metoden utgår dessutom från en trattstruktur,

studien inleds på ett mer generellt plan men avgränsas allteftersom för att till slut nå ett stadium där det är möjligt att svara på frågeställningarna.

En teoribaserad litteraturstudie med fokus på kulturarvets skydd, dess processer samt den problematik och metodik som finns kring bevarande och anpassning av industrins lämningar. Hela studien grundas i aspekter om kommuners förmåga att hantera kulturhistoriskt värdefull bebyggelse hämtad från Riksantikvarieämbetets rapport *Kulturarv i planerings och bygglovsprocesser*. För att förankra och komplettera teorierna beskrivs två olika scenarier som fallstudier, dels den pågående översiktsplaneringen av Nyhamnen i Malmö och dels processen kring hur Norrköpings industrilandskap kom att bevaras. I båda fallen är fokus på kulturarvsfrågor kontra stadsbyggnadsprinciper centralt och båda projekten har omfattande och betydande karaktär. I diskussionen jämförs dessa litteratur- och fallstudier så att eventuella tolkningar och slutsatser kan svara på de uppställda frågeställningarna på ett mer generellt plan och bidra till ett inlägg i diskursen om industriarvets bevarande och funktion i stadsomvandlingsprocesser.

Avgränsning

Undersökningen syftar inte till att ta upp egentliga antikvariska bedömningsgrunder och den professionens expertis utan pendla mellan olika perspektiv och se sammanhanget som kulturlandskapet är en produkt av. Även om uppsatsen tar upp kommunal planering läggs ingen vikt vid detaljplanering som instrument utan stannar vid översiktlig planering. Ekonomiska aspekter tas upp men diskuteras inte djupare än de socioekonomiska konsekvenser som en utveckling kan åstadkomma.

Läshänvisning

Avsnitten i teoristudien och fallstudien inleds med en ingress som beskriver innehållet och dess relevans utifrån uppsatsens syfte och mål. Teoristudien inleds på ett mer generellt plan och successivt blir mer specifik för att kunna svara på de uppställda forskningsfrågorna.

Teori

Kulturarvets rättsliga skydd

I följande avsnitt behandlas de lagar och riktlinjer som finns i Sverige kring hanteringen av kulturarv och är en generell ingång till ämnet och de formella ramverk som finns kring instiftande, förändring, och upplösning av kulturarv i ett planeringsperspektiv.

Riksantikvarieämbetets rapport som används bidrar med förståelse över kommuners förmåga att hantera kulturarvet i sina planeringsprocesser och är därför ett stöd när forskningsfrågorna ska besvaras.

Kulturarvet i den breda bemärkelsen har ett lagmässigt skydd som stipuleras i både Miljöbalken (1998:808) och Plan- och bygglagen (2010:900). Enligt Boverket (2017) innebär det att värna kulturarvet också att bidra till säkerställa en hållbar och långsiktig livsmiljö vilket anses som ett allmänt intresse. Plan och bygglagen utvecklar dessa allmänna intressen till att platsspecifika landskaps- och stadsbilder samt natur- och kulturvärlden ska beaktas. Historiska, kulturhistoriska, miljömässiga, och konstnärliga värden skall enligt Plan- och bygglagens andra kapitel skyddas. Förutom detta finns ytterligare lagmässiga krav på byggnader, tomter och allmänna platser i Plan- och bygglagens åttonde kapitel som bland annat innebär ett förbud mot förvanskning av särskilt värdefull bebyggelse samt förelägger att förändringar av byggnader skall göras varsamt utifrån deras värden och kvaliteter. För att samordna de allmänna intressen som nämnts skall, enligt Miljöbalken kommuner ha en aktuell översiktsplan som täcker in skyddet av kulturmiljön. (Boverket, 2017a).

Sveriges nationella miljömål innefattar i flera fall även kulturmiljöaspekter, där det mest självklara är under huvudmålet God bebyggd miljö, vilket Boverket är ansvarsmyndighet för. Miljömålet i fråga delas in flera delmål med olika fokus där nationella mål exempelvis kan vara för kulturpolitiken att främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas samt främja att befintliga miljöers kulturhistoriska och estetiska kvaliteter och värden tillvaratas och förstärks. Delmål med mer relevans för fysisk planering finns också genom propositionen

”Tid för kultur” (prop. 2009/10:3) som slår fast ett antal målsättningar för hållbar stadsutveckling i förhållandet mellan kultur, miljö och bostadspolitik. I propositionen Kulturmiljöns mångfald (prop. 2012/12:96) tydliggörs målen för kulturmiljövården som bland annat innefattar ett hållbart samhällsbyggande där kulturmiljöer utgör grunden, människors delaktighet och förståelse för kulturmiljö, samt en helhetssyn på landskapet så kulturmiljöer kan tas tillvara i samhällsutvecklingen. (Boverket, 2017b).

En byggnad eller miljö som har ett ”synnerligen högt” kulturhistoriskt värde kan skyddas som byggnadsminne enligt Kulturminneslagens tredje kapitel. Byggnadsminne är ett starkt skydd som ska verka långsiktigt och instiftas av Länsstyrelsen för att de mest värdefulla byggnaderna eller miljöerna ska bevaras till eftervärlden. Samtidigt som beslut om byggnadsminne fattas upprättas också skyddsbestämmelser för att de specifika värdefulla kvaliteter som byggnaden besitter ska underhållas och vårdas på rätt sätt, i många fall råder förbud mot exteriör och även interiör ändring utan tillstånd från Länsstyrelsen. Lagen reglerar hur fråga väcks om byggnadsminnesförklaring, men också jämkning av olika bestämmelser och hur upphävning av ett byggnadsminne går till, liksom i fallet med Kiruna stadshus där rättspraxis stipulerades i Kammarrättens mål nummer 1505-13. (Riksantikvarieämbetet, 2017b).

Som tidigare stycke har beskrivit består en del av miljömålet God Bebyggelse att skydda befintliga miljöer, som konkretiserats till att minst 25 procent av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen ska vara långvarig skyddad 2010. Men frågan är hur den här bebyggelsen, och främst den relativt anonyma och länge oprioriterade industribbyggelsen kan bedömas. Kulturmiljövård utgår från landskapselementens komplexa kvalitativa samband och för att en värdering ska kunna ske i en planprocess måste dessa samband omvandlas till en kvantitativ beskrivning vilket ger upphov till en del problematik. (Malmö stad, 2008:5).

Riksantikvarieämbetet (2017) redovisar i sin rapport Kulturvärden i planerings- och bygglovsprocesser kommunens möjligheter att i sin planering tillvarata det byggda kulturarvet och uppfylla sina lagmässiga plikter och de nationella miljömål som finns för området. Enligt rapporten upplever endast 30 procent av de tillfrågade kommunerna att de har alla förutsättningar som krävs för att i sin planering ta hänsyn till kulturvärden. 62 procent av kommunerna upplever att de inte har den tillgång till antikvarisk kompetens som det finns behov av i planeringsprocesserna, samt 82 procent menar att det finns ett behov av utvecklade kulturmiljöprogram för att arbeta mer med kulturhistoriskt värdefulla miljöer. När det gäller kulturmiljöer i översiktsplaneringen visar undersökningen att i 50 procent av de granskade översiktsplanerna anges kommunens olika kulturvärden, i 40 procent beskrivs kulturvärdena på ett allmänt sätt, 7 procent tar inte upp kulturvärden alls och endast 3 procent anger hur kulturvärdena i fråga kommer till uttryck. Det finns alltså brister i hur kommunen beskriver sina kulturvärden, ibland till och med riksintressen, i sin översiktsplanering vilket är en lagstadgad skyldighet genom Plan- och bygglagen. I vissa fall finns fördjupade översiktsplaner eller kulturmiljöprogram men det är inte en garanti för att kulturvärden beskrivs på ett utvecklat sätt som kan argumentera för dem i förhållande till andra allmänna intressen. (Riksantikvarieämbetet, 2017a:21-26, 39-42).

Kulturarvets processer

I följande avsnitt redogörs för Peter Howards teorier kring kulturarvets processer, betydelse och tolkningar samt metamorfa samband som är genomgående i den grundläggande teorihandboken Heritage – Management, Interpretation, Identity. Ett antal relevanta begrepp definieras av Annika Alzén innan referat till Howard utvecklar resonemang kring dessa i avsnittets huvuddel. Howards fokus är bland annat kulturarvsteori i praktiken, kulturarvet som identitetsbärare av allmänhetens tolkningar och förståelse, samt bildande, förvaltande och förändring av kulturarvets miljöer, samtidigt som han tar upp gentrifiering respektive kommersialisering av dessa miljöer som både kan verka som hot och skydd. Syftet är att fördjupat belysa aspekter av

kulturarvet i olika skeden och vad som påverkar dem för att sedan kunna föra en djupare diskussion om hur de kan hanteras.

För förståelsen av kulturarvteorierna som följer är det viktigt att definiera ett antal centrala begrepp, där Alzén (1996) har diskuterat olika innebörder beroende på dess sammanhang. Kulturarv kan exempelvis innebära hela mänsklighetens gemensamma historia men också ett enskilt objekt eller en tradition av platsspecifik härkomst. Den vanligaste och mest påtagliga definitionen är dock det estetiska kulturarvet som kan härledas till ett visst geografiskt område under en viss tid. Den här definitionen går att utveckla till en del som är aktiv inom svensk kulturpolitik och kulturverksamhet, det institutionella kulturarvet, som är etablerat och ”som särskilda för ändamålet avsedda institutioner avskiljer för att bevara till eftervärlden”. Föresättningsvis kan det finnas olika kriterier för att något ska kunna räknas som etablerat institutionellt; opinion, regleringar och införlivning i den antikvariska professionen kan avgöra vad som räknas som kulturarv eller ej. Det industriella kulturarvet går att definiera som dels industrianläggningar med sina byggnader, utrustning såsom maskiner och verktyg, samt organisation, yrkeserfarenheter och det sociala sammanhanget. Byggnader, föremål och dokumentation utgör den mest fysiska delen som behöver ett faktiskt skydd och bevarande. För att något ska gå att bevara måste det dock vara tydligt vad som avses med bevarande, ett begrepp som i ordböcker definieras som att upprätthålla ett ursprungsskick alternativt att förhindra en försämring eller förvanskning av det befintliga skicket. Bevarande kan delas upp i olika kategorier, ett *musealt bevarande* där det ursprungliga skicket ska finnas för eftervärldens intresse, *underhåll* som förhindrar att ett objekt förändras, *restaurering* som avser att ett objekt återskapas till ett visst tidsskede, samt *återanvändning* där ett objekt kan förändras i både utseende och funktion men fortsätter att existera. En *inventering* eller *dokumentering* innebär att objektet i sig inte bevaras men bidrar med material och information som ökar kunskapen inom det aktuella området. (Alzén, 1996:16–18, 121).

Kulturarvsteoretikern Peter Howard (2003) skriver i *Heritage – Management, Interpretation, Identity* att kulturmiljövård är en relativt ny disciplin som även om den är ett eget ämne återfinns som en mer eller mindre viktig del inom många andra discipliner, exempelvis historia, konstvetenskap, arkitektur, turism och geografi. Kulturmiljövård är ett ämne som i många fall inte rimligtvis kan räknas som akademiskt utan snarare som en motsats till det akademiska, i alla fall är det en vanlig uppfattning av människor som praktiserar kulturmiljövård. Att försöka hindra rivning av byggnader eller miljöer, att vara medlem i en museijärnväg för ånglok, eller fortsätta med sina förfäders traditioner för att de inte ska glömmas bort verkar mer praktiskt än akademiskt men i grund och botten handlar det om att samla information och dela med sig av densamma om objekt eller företeelser från det förflutna som tolkas och värdesätts för både samtiden och framtiden. Därför är kulturmiljövård tätt länkat med utbildning och akademien, men med fokus att nå en större allmänhet. (Howard, 2003:14–19).

Kulturarv handlar enligt författaren inte om det förflutna utan om människors rättigheter och skyldigheter att förstå och ta till vara på den gemensamma historien. Howard (2003) hävdar att kulturmiljövård mycket väl kan vara det första postmoderna ämnet, i sättet som det behandlar omständigheterna kring identitet, till skillnad från äldre besläktade discipliner som rent av avfärdar identitet som något fabricerat utifrån en agenda eller i alla fall manipulerat. Detta faktum har den som sysslar med kulturmiljövård redan accepterat och anammat för att skapa en identitet och ett kulturarv med de medel som ges men med en öppen, transparent, och etisk agenda. Det är såklart en massiv uppgift och något som enligt författaren skulle uppröra representanter från andra, inte lika breda och tvärvetenskapliga, discipliner, men som inom kulturmiljövården rent av kan te sig som en kärnverksamhet när arbetet pendlar mellan ett brett spektra av fenomen, naturliga som kulturella, samt idébaserad problemlösning till vanliga och vardagliga problem som rör utbildande kommunikation, skydd och bevarande. (Howard, 2003:20–30).

Allt som skänker identitet kan inte betraktas som kulturarv, även om allt kulturarv på något sätt är identitetsskapande, det menar Howard (2003) med förklaringen att för att räknas som arv måste objektet eller företeelsen vara något som människor har en vilja av att spara, samla, eller bevara och arv är per definition något som av allmänheten, smal eller bred, är erkänt, bestämt och förankrat i medvetandet. Detta kan ske på olika sätt, av sig själv, med hjälp av opinionsbildning eller ett formellt myndighetsbeslut. Såklart är det många saker som bidrar till en känsla av identitet men som förblir otydligt och okänt, och alltså inte kan lyftas som kulturarv i den bemärkelsen att det går att operativt bevara. Även objekt som inte alltid är önskvärda att förknippas med kan räknas som kulturarv, författaren tar upp Auschwitz koncentrationsläger som något som alltid kommer att vara en del av Tysklands identitet eftersom det finns människor som vill bevara minnet av de dåd som inträffade under naziregimens utrensningar. Alltså består identiteter av mer än bara kulturarv, men det finns en stor del, oundvikligen den del som dominerar agendan, som vi ofta vill, kan, och bör spara. De flesta bakomliggande delarna till fenomenet identitet kan bli kulturarv så länge det finns en vilja att bevara dem, bortsett från att de tidsmässigt inte är allt för kortsiktiga. (Howard, 2003:145–150).

Howard (2003) fortsätter att diskutera begreppet identitet och framhåller att vi inte bara har en identitet utan många, helt beroende på sammanhanget och det geografiska omfång som för tillfället är relevant. Alla de sammanhangsbundna identiteterna bidrar till vår förståelse och tolkning av världen och den egna rollen och är därför oerhört viktiga ut en sociokulturell aspekt. Oftast samverkar de olika identiteterna utan konflikt, exempelvis nivåerna av geografiska identiteter vi tillskriver oss själva genom att befinna oss på en viss plats. Det kan röra sig om det egna hemmet, grannskapet, staden, regionen, nationen, världen, som liksom ryska dockor passar i varandra. Därför är det möjligt att inom vissa givna ramar definiera de egna identiteterna. Lika svårt som det är att byta ut sina föräldrar är det att anamma aspekter av identiteter kopplade till en plats till vilken det saknas personlig anknytning. Samtidigt som kulturarv påverkar våra identiteter påverkar

vi också vad som är kulturarv genom att tolka samtiden med våra erfarenheter, för att befästa eller ifrågasätta ett värde eller en betydelse som fram tills nu varit sanning. (Howard, 2003:150–152).

Som föregående stycke antyder är inte kulturarv ett statiskt fenomen som bara finns, det förändras i samma hastiga takt som dess marknadsmässiga betydelse och de identiteter som kulturarvet ger upphov till, i många fall går processen, ”den kulturhistoriska kedjereaktionen”, snabbare än processen som fysiskt förändrar en kulturhistorisk lämning. Då det redan konstaterats att kulturarv är något som blir till genom mänskliga beslut utifrån förståelse och tolkning av samtiden är det också lika tydligt att kulturarv som fenomen är dynamiskt och ständigt uppfinns på nytt utifrån specifika agendor. För att kulturarvet ska vara hanterbart för både de som ansvarar för dess förvaltning samt dess målgrupp krävs det att den komplexa verkligheten och historien paketeras och klassificeras för att bli jämförbar med annat kulturarv, problem som kommersialisering och stort bortfall uppkommer som konsekvens av detta. (Howard, 2003:186–187).

Vissa objekt som idag räknas som kulturarv skapades med intentionen att lämnas till eftervärlden med hög estetisk, kulturell och historisk betydelse, det kan röra sig om konst, arkitektur, monument. Andra objekt har bara tillkommit för att fungera. De senare lämningarna kan uppnå status som kulturarv genom att helt enkelt finnas kvar när dess motsvarigheter försvunnit och de blivit mer eller mindre ovanliga. Samtidigt som de kulturella skillnaderna ökar över tid ökar också intresset för ett objekt, för utdaterade tekniska föremål ökar intresset igen efter någon generation och de kan nu börja betraktas som kulturarv, menar författaren. Tidens tand är alltså av betydelse men innebär inte att allt som är gammalt automatiskt är kulturarv, det utesluter heller inget. Den kritiska faktorn tillsammans med ålder är allt som oftast sällsynthet, vilket har att göra med ursprung, skick och efterfrågan. Tillskrivning som kulturarv kan ske genom ägande eller proveniens som till artefakten adderar nya värden för människor, det mest kända exemplet som betingar höga summor på auktioner i hela världen är

objekt med koppling till Titanic. På många sätt involveras marknadskrafterna i att avgöra värdet av kulturarv även om det i många fall inte är helt möjligt, som när det gäller personliga berättelser, kulturella verk och fenomen som inte är objekt eller kan återupplevas. (Howard, 2003:188–195).

Nästa steg i processen är att det görs en inventering, vilket är ett nödvändigt redskap i både föremålssamlingar, arkiv, och ute i verkligheten då i form av bland annat byggnadsinventeringar. Att ett objekt finns med i en inventering eller katalog innebär per automatik inte att det uppnår status som kulturarv utan bara att det observeras, beskrivs och klassificeras utifrån andra objekt i samma inventering. Att dela in och bedöma saker är en mänsklig instinkt och oundgängligt för att utläsa skillnader och öka kunskapen om föremålen i fråga, deras värden och inbördes relationer. Här återkommer också de akademiska aspekterna med kulturarvsstudier, ju större underlag som finns katalogiserat desto mer objektivt kan referenser till andra objekt göras och kunskapen om dem ökas. Howard (2003) skriver att så fort en inventering gjorts ökar behovet och viljan att utnämna och utpeka ett objekts specifika kulturhistoriska värden, även om det i viss mån redan gjorts genom att inkludera dem i en inventering. Skillnaden är att det ofta sker genom att objektet förses med en officiell status, vilket inte per automatik innebär något skydd eller bevarande även om det i fall som rör sig om rivning eller bevarande kan räcka med att en opinion talar för det ena eller andra. (Howard, 2003:197).

När det gäller officiellt utnämning av kulturarv är det oftast i ett skede där myndigheter och experter konsulteras för att göra en bedömning och ett utlåtande, men lokala intresseföreningar kan också ha ett betydelsefullt inflytande i frågan om kulturarv. Howard (2003) poängterar att det är viktigt med en samordning mellan experter, myndighetstjänstemän och fastighetsägare. Det finns flera sätt som ett fysiskt objekt eller anläggning kan utnämnas som kulturarv, exempelvis om det finns delar av en kulturhistorisk miljö som bär på högre värden än själva miljön hanteras de på olika administrativa nivå och kräver flera parallella

utnämningar som kulturarv. Detta kan enligt författaren leda till bättre skydd men likväl är det en risk att en situation uppkommer där ingen tar ansvar utan lägger det på någon annan aktör. Utnämmandet är alltså ett mellansteg mellan inventering och skydd och kan beroende på situation och objekt ske i många olika former. (Howard, 2003:198).

Ett lands lagstiftning om kulturarv kan inbegripa delar som berör aktiva medel att skydda eller bevara kulturarvet, även om så inte alltid är fallet. Ibland dröjer det lång tid mellan en klassificering som kulturarv och att faktiska åtgärder sker. Enligt Howard (2003) finns många anledningar till detta, där den tydligaste är myndigheters dubbla ansvar, där de dels ansvarar för kulturarvsfrågor men samtidigt inte vill inskränka friheten hos medborgare som mark- och fastighetsägare såväl som för sig själva. Även de mest passiva åtgärder skulle kunna begränsa statliga och kommunala möjligheter för planering och markanvändning i framtiden och i många fall kan undantag från lagstiftningen göras om andra starka intressen råder över offentligt ägda miljöer, till exempel stadsutveckling eller andra ekonomiskt mer fördelaktiga beslut. Därför är det viktigt att ha tydliga definitioner av begreppen som används i dessa sammanhang, skydd, bevarande, återställning, underhåll, renovering, kommersialisering och gentrifiering. (Howard, 2003:199).

Med *skydd* menas oftast relativt passiva åtgärder, och många olika typer av ingripanden kan räknas som skydd eftersom det är en bred term. Ett starkare begrepp är *konsivering* där intentionen för handlingarna är att områden, byggnader eller objekt ska hållas i det skick som de var när deras kulturhistoriska värden uppmärksammades. *Bevarande* kräver ytterligare mer aktiva handlingsplaner men där utveckling eller förändring inte är omöjligt inom vissa ramverk. Howard (2003) är tydlig med att framhålla snårigheten hos begreppen som ofta blandas ihop och har olika tolkning och tillämpning kan variera efter sammanhang och att de bör användas med försiktighet. (Howard, 2003:198–199).

Nästa steg i kulturarvsprocessen är aktiva handlingar som kan vara mer eller mindre sympatiska med ursprungsmaterialet, där *restaurering* innebär återställning till originalskick men kan likväl radera många historiska spår. Underhåll är den vanligaste disciplinen i kulturarvssammanhang under 1900-talet eftersom det handlar om att ta hand om det som redan finns istället för att vare sig lägga till eller ta bort element till skillnad allmänhetens *renoveringar* där oftast nya element och skick inrättas som säger mer om nutidens mode än om de epoker miljön, byggnaden eller objektet härstammar från. Efter de här möjliga inriktningarna följer *kommersialisering* som ett steg som långt ifrån drabbar allt kulturarv. Howard (2003) beskriver det som en process som inträffar när en miljö, byggnad eller objekt får ett ekonomiskt värde just på grund sitt kulturhistoriska värde. Problematik uppstår när det kulturhistoriska värdet blir beroende av en publik och ett ekonomiskt värde för att kunna upprätthållas. Även om kommersialisering är en naturlig del i kulturarvets processcykel kan en del av dess autenticitet försvinna när det blir kommersialiserat, det kan till och med förstöras. Det finns däremot kulturarv utanför det traditionella som inte riskerar kommersialisering utan står helt på egna ben. (Howard, 2003:200–209).

En inte helt ovanlig påföljd av kulturarvsprocessens olika steg är *gentrifiering*, och eftersom kulturarvet ofta är platsbundet är det enligt Howard (2003) rimligt att anta att det sker en marknadsmässig upptaxering mellan nuvarande ägare och framtida. Gentrifiering innebär i stadsplaneringssammanhang att områden med låg socioekonomisk status utvecklas och blir attraktivt för målgrupper med högre inkomst än ursprungsbefolkningen. Det finns mycket litteratur om problemen med gentrifiering och den annekteringen som människor ur en högre inkomstgrupp indirekt eller direkt utsätter dem som kulturarvet ursprungligen tillhört för. Gentrifiering är något som bör oroa den som arbetar med att främja kulturarbete, även om det finns stora socioekonomiska utmaningar utanför kulturarvssektorns räckvidd inblandat. Inte alltid är gentrifiering dåligt för den enskilda individen men påverkar både landsbygd och stad. Exkluderande ekonomiska effekter är en

ofrånkomlig del av kulturarvet och det behöver planerare vara medvetna om när de hanterar kulturarv. (Howard, 2003:231–233).

Det industrihistoriska landskapets förändring

Följande avsnitt bygger på referat till Ellen Braaes Beauty Redeemed som är en omfattande teorisanställning med praktiska och gestalningsmässiga exempel just för gränslandet mellan industriarv och stadsplanering. Avsnittet förankrar och problematiserar industrimiljöers förutsättningar att vara kulturarv och skänker förståelse för hur dessa urbana industrilandskaps utveckling skett i symbios med stadens. Braae diskuterar metoder för gestaltning och återanvändning av formmässiga attribut hos industrilandskapet om inte hela anläggningar kan bevaras som minnesmonument, och att dessa måste betraktas utifrån samverkan mellan aspekter av natur och kultur. Att låta de befintliga strukturerna på en plats få avgöra eller skina igenom nya lager av element är en naturlig förlängning och tillämnning av traditionella tillvägagångssätt att återanvända tidigare epokers stilar och material. Referaten till Braae bidrar med att ytterligare avgränsa ämnet till just industrilandskapens kulturhistoriska värden och vilka möjligheter som finns att "återvinna" dem i nya kontexter när staden förändras.

Som tidigare beskrivet av Pettersson redogör också Braae (2015) i *Beauty Redeemed* för hur den industriella revolutionen lade grunden för det moderna samhället när den startade i mitten av 1700-talet, aldrig tidigare i historien hade utvecklingen gått så snabbt och berört så många. Även om den industriella produktionen gav upphov till många problematiker är det fortfarande en ledande faktor för sociala förändringar och samhällsutveckling, bland annat genom sin förmåga att sprida produktion och konsumtion i ett globalt system där kommunikation, kulturella, ekonomiska utbyten samt psykiska aspekter som gör att människor blir förankrade och identifierar sig med en plats. (Braae, 2015:18–19).

I södra Tyskland ligger världens första industrianläggning som är upptagen på UNESCOs lista över världsarv, Völklingens stålverk. Det betyder att anläggningen är i klass med monument som Taj Mahal och Pyramiderna i Giza.

Enligt Braae (2015) kan beslutet vara problematiskt och öppna upp för nya frågeställningar, förutom den om industrier kan räknas som kulturminnen. Det finns olika aspekter att bedöma i fallet med Völkningen; anläggningens kompletta och oförvanskade originalskick, minnet av arbetet som pågick på platsen och arbetarnas rutiner och kunskap, dess roll under krigstiden samt funktionen som landmärke i regionen. Oavsett vilken aspekt av anläggningens kulturvärden som lyfts finns ett behov av bevarande, vilket såklart inte är en objektiv process utan går ut på att framhäva och tillskriva objektet viss symbolik eller vissa värden. Problem som kan uppstå vid bevarande av industrianläggningar är att de ofta består av tidsmässigt icke-bestående material och ibland bristfälliga arkitektoniska och byggnadsmässiga kvaliteter, så förfallet börjar fort efter att den mänskliga aktiviteten har avtagit. Att ett bevarande kan vara statiskt, att återskapa ett historiskt tillstånd och därefter frysa det, är att betrakta som både orimligt och omöjligt, den dualistiska konflikten mellan det som beskrivs som natur och kultur samverkar ofta i ett pågående skede av förfall och kanske är det just detta som blir intressant och är värt att bevara. (Braae, 2015:70–75).

Braae (2015) förtydligar att det är en övertolkning och övervärdering att anse att det enbart är beståndet av nedlagda industrimiljöer som drivit synsättet att industri är en ny form av kulturarv som i många fall bör och kan bevaras. Trots det påverkar anläggningar som den i Völklingen den specifika platsen på ett sådant sätt att det är orimligt att ens anta att det går att radera objekten och använda marken på nytt som om den varit obrukad. Kanske är det därför som kulturmiljövården de senaste årtionden skiftat fokus från stora, vackra, och gamla miljöer till att också inkludera det lilla och vardagliga som inte är mer än några generationer gammalt. (Braae, 2015:70–75).

Under världshistorien har det funnits epoker som influerats av tidigare stilideal och har värdesatt olika minnesmärken över det förflutna, där logiken på senare tid ersatt myten i historietolkningen. När det kommer till industrilandskap menar Braae (2015) att det verkligen går att fråga hur forna industrilandskap kan adderas

till den klassiska historiska länk av historiska minnesmärken samt vilka värden som då tillskrivs industrilämningarna. Ytterligare frågor som väcks är vad som egentligen händer när industriobjekt under förfall blir monument och vad de tillför till minnesmärken som kulturhistorisk kategori. Även om industrialismen många gånger bygger på funktion och ledde fram till den modernism som fortfarande råder står samhället inför stora utmaningar och framtida förändringar att det är klart att en ny epok med strömningar bort från industrins och konsumtionens paradigm är på framväxt. (Braae, 2015:174–175).

En av nackdelarna med det industrialiserade samhället som fått stora landskapsmässiga konsekvenser är dess flexibilitet att följa kapitalistiska strömningar och söka sig till nya platser eller former när verksamheten inte längre är ekonomiskt hållbar. Under industrialismens högkonjunktur i västvärlden de senaste 200 åren har många sår orsakats och lämnats öppna i landskapet i form av otaliga övergivna produktionsanläggningar, byggnader, transportleder, förorenad och förstörd mark. Braae (2015) menar för att komma till rätta med den här problematiken måste ett flertal frågor rörande estetik och etik behandlas. Hur kan de övergivna miljöerna inkluderas i den framtida utvecklingen? Vilka funktioner kan inhysas i överblivna industrimiljöer inom de redan befintliga ramarna för det urbana samhället? Hur kan nya värden appliceras på något som redan bär på otaliga negativa konnotationer och hur kan de omvandlas till att fungera som värdefulla, hållbara, omgivningar? För att svara på detta menar författaren att vi behöver undersöka relationen mellan naturliga system och de urbana systemen som mänskligheten skapat samt vilka effekter industrialiseringen har och har haft på den urbana utvecklingen i kontrast till den aktuella planeringsproblematik som finns inför framtidens stadsbyggnad. (Braae, 2015:18–19).

För att förstå dagssituationen med urbana landskap, som innefattar övergivna industrimiljöer, måste också förståelse för att stadens framväxt är starkt sammanlänkat med industrins framväxt existera, där det fanns arbetstillfällen utvecklades över tid ett koncentrerat system av bostäder, handel och

kommunikationer som hör till den urbana sfären. Dessa urbana landskap går att uppfatta som obestämda och oordnade strukturer men som ändå kan innehålla funktioner som är samlade. Undersöks landskapet med noggrant går det ofta upptäcka att det bredvid de etablerade lämningarna av den industriella utvecklingen finns spår av pre-industriella strukturer och tillsammans med övergiven mark bildar de ett kakofoniskt urbant landskap tillsynes bestående av bristfälliga arkitektoniska och estetiska kvaliteter. I den vida meningen skriver Braae (2015) att det fragmenterade urbana landskapet består av kluster av bebyggelseenheter, sammanlänkande infrastruktur, överblivna mellanrumssytor samt en yttre gräns som både kan vara psykisk och fysisk och i många fall skiljer två kontrasterade landskap från varandra. Såklart är det en grov förenkling men den måste göras för att förstå de samband som finns mellan till och med de mest anspråkslösa av platser. (Braae, 2015:20–25).

Braae (2015) undersöker vilket planeringsapproach som är bäst anpassad till att hantera före detta industrilandskap som resurs istället för att börja om med ett helt blankt blad. Bevarande handlar om att hantera något som redan finns och restaurera är en metod som gör det möjligt utifrån dagens tolkningar och förståelse, medan att återanvända är kopplat till en vision om vad något skulle kunna bli. Båda inriktningar kan vara förenliga med industrins lämningar men det är en fråga om kulturhistorisk värdering. Samtidigt som betydelsen av ett objekt är identifierad och ett bevarande börjar kommer också intresserat för återanvändning att öka. (Braae, 2015:228–229).

Att låta tidigare markanvändning, strukturer och byggnader skina igenom nya lager av stadsbebyggelsen är inte en ny företeelse, Braae (2015) tar upp begreppet *spolia* som innebär direktöversatt från latinet *att återanvända sten*, eller till och med att återanvända skulpturala former i nya sammanhang när dess ursprung inte länge fyller en funktion. Det har mer eller mindre varit en vedertagen praktik sedan antiken fram till modernismen och visar på en hushållning med byggnadsmaterial, form och eventuellt också respekt för tidigare epoker. Ett antal

arkitekturteoretiker, från medeltiden fram till nutid, har behandlar fenomenet spolia och det anknyter till industrilandskapet genom strategier för stadsomvandling och anpassning. Utgångspunkt för gestaltning i en befintlig kontext anses vara mer utmanande men också mer tillfredställande än att starta med en tom yta. För att estetiken ska fungera måste det finnas kontraster och skillnader som gör att vissa delar framträder medan andra blir mer subtila. Genom att inspireras av den ursprungliga kontexten kan nya delar tillföras som är jämförbara i stil med originalet men som också tillför nya värden. (Braae, 2015:234–239).

Fallstudier

Tolkning av Översiktsplanen för Nyhamnen i Malmö

Scenariot med den pågående översiktsplaneringen av Nyhamnen i Malmö bygger på urval och tolkning av för ämnet essentiella delar ur den översiktsplan som är ute på remiss. Nyhamnen är intressant dels för att det är en så viktig del av Malmös industrihistoria men samtidigt ett av de största centrumnära planeringsprojekten i Sverige på till största del ytor med industri- och hamnverksamhet. Genom att tolka och diskutera visionen, planerings-förutsättningarna och de riktlinjer för omvandling som finns i översiktsplanen kan en förståelse för hur samtida planering kring kulturhistoriskt värdefulla industrianläggningar kan komma till uttryck. De frågor som ställs till materialet kan sammanfattas vilka delar är intressanta ur ett bevarandeperspektiv, vilka hot och risker mot den befintliga bebyggelsen värden finns det och vad antyder riktlinjer, inventering och konsekvensbeskrivning för tillvägagångssätt vid omvandlingsprocessen.

I Malmö pågår stadsomvandlingsprocesser på flera håll, också på platser med ett förflutet i olika former av industriverksamhet. I översiktsplanen för det största området, Nyhamnen, skriver Malmö stad (2015) att ”spåren av den gamla hamnmiljön ger en känsla av historiens närvaro” i sin vision för stadsomvandlingsprocessen. Samtidigt beskrivs de värden som vill uppnås, bland annat är det en funktionsblandad, centrumnära och grön stadsdel med fokus på människan som översiktsplanen tar upp. Nyhamnens identitet ska bestå i platsens historiska och geografiska aspekter tillsammans med nytillförda kvaliteter så att en bredd uppnås. Ytterligare går det att läsa att stadsmiljön i Nyhamnen ska spegla den verksamhet som pågått där och kulturhistoriskt intressanta byggnader ska i viss mån sparas och ges nya användningsområden, exempelvis som kulturarenor eller bostäder. Kulturhistoriskt värdefulla byggnader blir därmed en del av områdets nya identitet samtidigt som gröna och blå landskapselement kommer bli framträdande och karaktärsskapande. (Malmö stad, 2015:6–7).

I varje sektion av översiktsplanen konkretiseras ett antal riktlinjer för planering och stadsbyggnad i Nyhamnen, bland annat anges att undersökningar ska göras

för att se om och hur befintlig kulturhistorisk värdefull bebyggelse kan anpassas för att skapa intressanta och spännande boendekvaliteter. Vidare går att läsa att viktiga historiska avtryck ska tas tillvara i omvandlingsprocessen genom varsamhet och omsorg av kulturhistoriska miljöer.

Näringslivsverksamhet liksom industri och transport har under lång tid satt sina spår i området som utgör Nyhamnen, då det historiskt sett varit en utskeppningshamn för varor, speciellt livsmedel, producerade i Malmö och södra Sverige. Även under den stora immigrationsvågen till Amerika spelade Nyhamnen stor roll och ambitionen finns att persontrafik genom kryssningsfartyg ska kunna fortsätta utvecklas vid Frihamnskajen samt att terminalerna kan kombineras med kontorslokaler. Dessutom påpekas att Nyhamnens identitet som utskeppningshamn och beredning av livsmedel kan få fortsätta om än i mindre skala. (Malmö stad, 2015:22–32).

Utöver vision, målbild och planeringsriktlinjer finns också ett antal andra delar i översiktsplanen som berör Nyhamnen som kulturhistoriskt värdefullt industriarv. Delar av området utpekade som riksintresse för kulturmiljövården med enligt Plan och bygglagen 8 kap. 13§ särskilt värdefulla miljöer vilka vid en plan- och bygglovsprocess bör beaktas. En kulturhistorisk utredning eller inventering av hamnområdet har gjorts och beskrivs i ett eget kapitel av översiktsplanen. Verksamheten i hamnen är tätt sammanlänkad med järnvägens och stambanans tillkomst 1864 och var en katalysator för Malmö hamns utveckling samt en naturlig del i industrialiseringen. Stort fokus på livsmedel fanns till en början i området mellan centralstationen och hamnbassängerna där det istället var transport av både varor och personer som skedde. Nyhamnen, det område som täcks in i översiktsplanen, är stort med bebyggelse av varierande karaktär. Att det redan finns byggnader och strukturer anses vara en stor resurs i utvecklingsarbetet och genom att i varje del av processen hantera dem varsamt kan kvaliteter och historier lyftas fram och bli en tydligare del av det nya sammanhang som utvecklas. (Malmö stad, 2015:61–62).

Skeppsbron närmast centralstationen är utformad på ett sådant sätt att bebyggelsen har en stadsmässig karaktär där myndighetsinstitutioner, företagsadministration samt finare lokaler för bostad och handel samsas, dessutom skapas en vacker front åt staden. Vid sidan om stationshuset finns några enstaka järnvägsbyggnader kvar placerade på olika platser i bangården, bland annat godsmagasin och garage som kan berätta om järnvägens funktion och framväxt under en tid där jordbruket industrialiserades och livet i städerna omformades. Malmös roll som centrum i norra Europas bördigaste jordbruksbygder avspeglas i den bebyggelse för livsmedelshandling som uppkommit i hamnens industriområden. Några exempel på anläggningar för livsmedel är Hushållningssällskapets slakthusbyggnader i historiserande stil, Kooperativa förbundets klassicistiska kafferosteri och de mer industriellt utformade sädessilos som idag har blivit karaktäristiska landmärken. De byggnadsstrukturer som hamnen till största del består av är magasinbyggnader uppförda under 1900-talet, där de flesta förutom tre äldre magasin komplex är enkelt utformade. Enstaka mindre byggnader för kontor och administration av hamnverksamheten finns utplacerade i området med mångfacetterade uttryck. Det går inte påstå att Nyhamnen i dagsläget är särskilt tätbebyggt utan gles med låg bebyggelse och många outnyttjade mellanrum sytor, dessutom har järnvägsförbindelser korsat området och lämnat avtryck i kvarters- och gatustrukturer. När det gäller grönytor med högre värden har de etablerats i anslutning till byggnader som haft en folklig inrättning, Malmö varmbadhus samt restaurang Hamnpaviljongen, dock är det läget nära vatten som har störst påverkan på utemiljön i hamnen med kajer och hamnbassänger. (Malmö stad, 2015:62–64).

I konsekvensbeskrivningen som tar upp effekterna av översiktsplanens föreslagna riktning för utvecklingen av Nyhamnen påpekas dilemmat om identiteter, då området redan har tydliga historiskt förankrade identiteter är det viktigt att vara sympatisk med dessa när nya identiteter tillförs under

utvecklingsprocessen, och för att uppnå ett lyckat slutresultat tillåta tillfälliga lösningar som ändå går hand i hand med intentionerna för den blandade stadsdelen. Planeringsriktlinjerna för stadsrummet är bland annat att det ska förses med en mängd uttryck, mycket vegetation, intressanta rum, siktlinjer till vattnet samt framhäva den befintliga bebyggelsen. Att den nya bebyggelsen planeras utifrån områdets olika karaktärer är viktigt, samtidigt som det inte får dominera över aspekter som rumslighet och användbarhet, det får heller inte vara statiskt utan området ska kunna förändras över tid. Att göra tillägg i form av byggnader som markant blir synliga i omgivande staden eller får roll som profilbyggnad måste göras väl avvägt med betoning på hög arkitektonisk kvalitet och materialval, enligt översiktsplanens planeringsriktlinjer för Nyhamnens landskap och stadsbild. (Malmö stad, 2015:58).

Bevarande av Norrköpings industrilandskap

Fallet med bevarandet av Norrköpings centrala industrilandskap vid Strömmen är av betydelse för att komplettera föregående fall med perspektiv hur kulturarvsdiskursen har förändrats över tid till att inkludera industrimiljöer, där Annika Alzéns nästan krönikeformade Fabriken som kulturarv är ett tacksamt material som ger en gedigen och mångfacetterad beskrivning av bildande, hot, och bevarande av den numera karaktäristiska miljön. Processens omfattning och betydelse för ämnet gör det till ett givet exempel att förankra dagens problematik i, och använda komparativt med aktuella resonemang om planeringsideal och värdebildning. Frågetemat som används bygger på hur synsättet på industrin som kulturarv har förändrats och vilka värden miljöer som Norrköpings industrilandskap tillför till stadsbilden och den samtida planeringen.

Ett annat scenario i en annan stad beskriver Alzén (1996) i Fabriken som kulturarv där Norrköpings industribebyggelse som anlagts centralt vid kraftkällan Motala ström, tidigt i den industriella revolutionen kom att byta ut traditionella tillverkningsmetoder av textil till mer mekaniserad tillverkning. Det föranledde att Norrköping blev Sveriges främsta industristad under mitten av 1800-talet och näst störst befolkningsmässigt efter Stockholm. Efterkrigstiden runt 1950 ledde till en nedgång i efterfrågan av varor som producerades i staden och till slut tvingades

företagen att flytta från sina fabrikskomplex vid Strömmen på 1970-talet. Fortsättningsvis skriver Alzén (1996) hur det slutna fabriksområdet kom att utvecklas till ett kulturarv och öppet industrilandskap med nya verksamheter. (Alzén, 1996:31–32,).

Samtidigt som omvandlingen pågick i Norrköpings industricentrum omvandlas också den traditionella kulturarvsdiskursen till att inberäkna industrier och annat som länge ansetts kontrastera mot allt vad kultur innebär. Det har inte alltid varit intressant att bevara äldre bebyggelse, mot bakgrund av hälsoaspekter, sociala reformer, och stadsplanering för ökad trafik har ofta beslut tagits som medförts att även de mest välhållna byggnader blivit grävskoporna rov. När stadskärnor runt om i landet omgestaltades fullt ut under 1950- och 1960-talen, så kallad centrumsanering, är det lätt att dra slutsatsen att det saknades intresse och kunskap om kulturhistoriskt värdefulla miljöers roll i stadsplaneringen. Samtidigt var det just detta som bidrog till att diskussionen om bevarande av äldre bebyggelse kom igång under andra hälften av 1900-talet, enligt Alzén (1996). (Alzén, 1996:33–34).

I Norrköping resulterade utredningar om sanering till en generalplan 1955, och det är en länk i förståelsen av stadsplanering och bevarande av äldre bebyggelse i Norrköping samt en grund till att den industribebyggelse som numera så starkt förknippas med staden finns kvar. Generalplan, senare kallad översiktsplan, var det instrument som användes för att märka ut och styra markanvändning och övergripande planering av staden. Generalplanen lämnar dock inte något större utrymme för kulturhistoriska byggnader, även om några små områden är markerade för "*äldre bebyggelse av stadshistoriska värde*", men dessa saknar helt motivering eller diskurs om kulturhistorisk betydelse. Konsekvensen av generalplanen från 1955 sammanfattar Alzén (1996) till att stadsbebyggelsen i centrum till stora delar revs medan det centrumnära industrilandskapet, där det ändå inte var aktuellt med ny bostadsbebyggelse, fick vara kvar. (Alzén, 1996:40, 45–46).

Då det redan tidigare hade bildats en folklig opinion för bevarande, bland annat genom en stiftelse som verkade för att industrikvarteren skulle bli kulturresevat växte sakta intresset för att låta industribyggnaderna längs Strömmen i Norrköping stå kvar. Det var fortfarande med det traditionella sättet att värdera kulturarv som bedömningar om stadens industrilandskap gjordes, då de gällande argumenten enligt Alzén (1996) var det historiska och estetiska värdet av enstaka objekt kopplat till en stil- och arkitekturhistorisk utveckling. Runt mitten av 1970-talet hade intresset för industrisamhällets historia vunnit mark från att bara tio år tidigare varit som obefintligt och det krävde fram nya utredningar och ett bevarandeprogram för de kulturhistoriskt intressanta miljöerna i Norrköping varför en kommitté tillsattes. Den stora utmaningen var att hitta nya användningsområden för byggnaderna när de gamla textilföretagen hade flyttat ut. (Alzén, 1996:40, 57–58).

Under tiden förändrades kulturarvsdiskursen från det traditionella objektbaserade sättet att värdesätta till att istället övergå till att se hela miljöer, på många sätt ett mer holistiskt sätt att angripa områden i samband med stadsplaneringsfrågor. Detta nya sätt att inkludera kulturarvet som en del i planeringen av staden var praktiskt men inte helt okontroversiellt då det traditionella kulturarvet fortfarande hade starka förespråkare och akademisk legitimitet. Att hela samhällsdebatten och inställningen till vad som kan vara kulturarv och inte hade förändrats framhåller Alzén (1996) som ett resultat av den politiska radikaliserings som då rådde i Sverige. En ytterligare faktor som förändrades var tillkomsten av själva begreppet industrilandskap, tidigare hade bara benämningar som industri- eller fabriksområde förekommit. Etableringen av begreppet *Norrköpings industrilandskap* kan också antas sammanfalla med områdets omvandling från textilproduktion till centrum för utbildning och kultur, och Alzén (1996) menar att industrilandskap har positiva konnotationer som ”*lägger en skyddande hand kring detta konglomerat av industribyggnader*”. (Alzén, 1996:59–61).

Industrilandskapsutredningen är ytterligare en viktig del i bevarandet av Norrköpings industrilandskap som helhet, när den genomfördes under slutet av 1970-talet var det på grund av en del förändringar som skett i området samt behovet att inventera och klassificera hela miljön – även de byggnader som faktiskt borde rivas. Utredningen gjordes inte enbart ur kulturmiljösynpunkt utan även de praktiska aspekter som gäller bruket av byggnader som en resurs för utveckling där målet var att integrera de gamla byggnadernas estetik med nytt innehåll. Till skillnad från tidigare gjorda kulturarvsutredningar tog den nya inventeringen inte endast avstamp i den traditionella kulturarvsdisciplinen, utan fokus lades istället på stadsbilden och stadsplaneringsfrågor där kulturarvet finns med som bakgrund. Inventeringen påstås enligt Alzén (1996) visa på motsättningen mellan stadsplanering och antikvariska inriktningar för bevarande. En av nyckelfrågorna för att byggnaderna skulle få finnas kvar var såklart finansiering och syftet med utredningen var i grund och botten att hitta sätt att återanvända byggnaderna på och det väckte diskursen om stadsmiljö kontra stadshistoria. (Alzén, 1996:64–66).

Alzén (1996) fortsätter resonemanget genom att jämföra sina egna iakttagelser med forskning från tiden som båda visar på att det finns en tydlig skillnad i intentionerna hos antikvarier och historiker kontra arkitekter och stadsplanerare. Båda professionsgrupperna verkade dock vara överens i fallet med Norrköpings industrilandskap att den mest önskvärda metoden för bevarande var genom tillkomsten av nya verksamheter och inte ett musealt bevarande. Antikvarier menade däremot att områdets värden låg i hur helheten tillförde en förståelse av de tidigare fabrikernas funktion och borde bevaras i sin helhet oavsett skick medan stadsplanerare hellre såg på helhetens estetik i förhållande till staden och byggnadernas funktionsmässiga prestanda. Inspiration från Kevin Lynchs studier om landskapets olika ingående delar och läsbarhet ledde till att stadsplanerarnas linje med landmärken och karaktärgivande strömmande vatten var det som gällde i fortsättningen. (Alzén, 1996:69).

Genom att de antikvariska motiven för bevarande ville påvisa en förståelse för förändringsprocessen i landskapet har det skett en drastisk förändring från det stadium där industrier diskvalificerades från statusen som kulturarv på grund av sin dynamiska karaktär. Alzén (1996) menar därför att det har skett en utvidgning av kulturarvsdiskursen. Utvidgningen består främst i att industri nu kan räknas som kulturhistoriskt arv, begreppet miljö har vunnit mark så att en bedömning kan ske för en hel kontext snarare än för de ingående delarna separat. Även om hela diskursen vilar på en traditionell grund är det processen som anses behöva dokumenteras och bevaras, där förändringar av fysiska miljöer utgör en del som kan åskådliggöras. (Alzén, 1996:75).

Alzén (1996) diskuterar om inte kulturarvsdiskursen egentligen är två inriktningar som ibland korsar varandra. Den ena bygger på den engelska industriminnesrörelsen och influerade professionella grupper som konstvetare, arkitekter och antikvarier, medan den andra inriktningen var mer socialpolitisk och intresserade sig för industriarbetarnas historia. Den gemensamma nämnaren var att båda inriktningarna verkade för att lyfta industrisamhällets historia och utveckling och till slut verkar det som de lyckades bryta igenom den barriär av tradition som klassiska och agrara kulturvärden länge utgjort. Något av vikt var att införliva både intressen och perspektiv från stadsplanering och kulturarv i den industrihistoriska diskursen, även om motsättningar kunde uppstå. En sista fråga som Alzén (1996) benar ur är *varför* det industrihistoriska arvet ska bevaras och likställer det med bönders eller hantverkares kulturarv, till vilket industriarvet är ett komplement som ger balans en helhet för förståelsen av samhällsutvecklingen. Att bevara industrimiljöer är inte bara antikvariskt utan kan ses som en direkt länk mellan nutid och dåtid och får i stadsplaneringssammanhang en förmedlande roll mellan det ny och det gamla. Må hända att industri och kultur sågs som varandras motsatser i Sverige innan 1960-talet, men idag kanske motsatsförhållandet ter sig annorlunda? (Alzén, 1996:111–121).

Diskussion

Vilken betydelse har industrilandskap som resurs i stadsomvandlingsprocesser?

Alzén, Braae och Howard behandlar kulturlandskapets och därmed industrilandskapets bidrag till människans förståelse av sin omgivning som basen på vilken den aktuella samhällsordningen vilar på även om det kan te sig något förlegat. Bara att förklara något som kulturarv bidrar till att öka värdet på objektet och dess omgivande landskap. I kulturmiljövården är identitet ett centralt begrepp som hela disciplinen rör sig kring tillsammans med andra faktorer som tolkningar, konnotationer, och avkodningar. Det handlar inte till största del om att ta hand om historiska lämningar för deras egen skull utan för mänsklighetens förståelses skull. Förutom det fysiska kulturarvet tillkommer immateriella och oersättliga minnen och kunskaper som bara kan förmedlas genom miljöerna i sig samt personerna kopplade till dem, på det viset innebär kultur- och industrilandskap en utmaning att sympatiskt bevara och samtidigt aktivt använda som instrument för inhämtning av kunskap.

Att industrilandskapet i städerna ockuperar stora ytor är allmänt känt och därför är det en självklar resurs i stadsomvandlingsprocesser där det ofta råder brist på lämplig central mark att utveckla. Att i enlighet med Braae (2015) inte förespråka att delar av stadens landskap skövlas för att utvecklingen ska kunna börja från ett nolläge är inte så svårt, många av de ingående delarna i exempelvis Nyhamnen berättar historien om platsen, dess utveckling och de verksamheter som lett till att resten av Malmö kunnat utvecklas. De mer ståndsmässiga fasaderna på kvarteren som omgärdar centralstationen i Malmö har tillkommit just på grund av behovet med en representativ miljö i anknytning till hamnverksamheten. Att redigera och konstruera en stadsbild som bara innehåller de mest önskvärda element skulle inte bli till en stad i min mening. Howard (2003) menar dessutom att det inte bara finns en identitet utan flera beroende på sammanhang och mottagare för de identitetsbärare som måste avkodas, identitet är alltså något som är dynamiskt, för evigt föränderligt där tid och geografisk skala spelar en stor roll.

Delar av samhällsutvecklingen är inte lika önskvärda att bevara som annat men till och med det fula, hemska, rent av dystopiska bär på historia. För att detta ska räknas som kulturarv måste det liksom övrigt kulturarv finnas en vilja att bevara det samt på något sätt vara förankrat i medvetandet hos en bred eller smal allmänhet. Här faller både Nyhamnen och Norrköpings industrilandskap in eftersom det i Nyhamnens fall finns en vilja från myndigheter att identifiera de delar som är av värde, vilket är gjort i översiktsplanens utredningar, och i exemplet med Norrköping bildades det efter en tid en folklig opinion och en akademisk diskurs om bevarande som då var banbrytande och bidrog till att industrierna längs Strömmen i Norrköping finns kvar och är ett av stadens varumärken.

Det som talar för att använda stadsintegrerade industrilandskap som en resurs i planeringen för utveckling är den aspekt där industrin kännetecknas av att vara föränderlig och funktionell, vilket Braae (2015) skriver om när det gäller industrilämningar som blivande monument. Inte bara är det rimligt att industrilandskapet förändras och får nya funktioner, det är också önskvärt i tiden mellan det postmoderna paradigmet och nästa paradigmet då samhället står för nya utmaningar. Att bevara delar av en forna industrianläggning måste ske genom att ge den en ny funktion antingen praktisk i den nya kontexten eller ett rent musealt, i båda fallen måste det värderas, klassificeras, förpackas och kommersialiseras. Det är en process där alla objekt, enligt Howard (2003) inte kommer med, utan bortfallet är stort. Egentligen passar detta ganska bra i en stadsplaneringsprocess där många nya byggnader tillkommer vid sidan om enstaka äldre för att uppnå ett uppblandat landskap, prioriteras den antikvariska aspekten kan däremot en hel historisk miljö anses vara förstörd när delar försvinner och ersätts blir också den framtida historiska förståelsen förminskad.

Om frågan är vilken effekt en stadsomvandling kan ha på industrilandskapets betydelse kan helt andra svar än ovanstående uttolkas utifrån den sammansatta teoridelen tillsammans med planeringsexempel från Nyhamnen och Norrköping.

Förmodligen är det kulturhistoriska industrilandskapet en större resurs för stadsomvandlingsprocessen än stadsomvandlingsprocessen är industrilandskapets kulturhistoria. En process där exploatering av mark för exempelvis bostadsbyggande står i centrum kommer per definition innebära att det befintliga landskapet förändras och rimligtvis till nackdel för platsens kulturhistoriska värden. Ett alternativ däremot är att de delar av miljön som finns kvar efter utvecklingen får en tydligare roll, en starkare identitet och får sätta prägel på karaktären hos det nytillkomna, oavsett om det är för att smälta in eller kontrastera. Som Braae (2015) skriver kan form- och innehållsmässigt spännande landskap uppstå där det nya möter det gamla där historiens markanvändning och infrastruktur fortfarande kan gå att avläsa. Spolia är inte bara en antik företeelse utan förekommer överallt i städer och är viktigt om framtiden ska få samma förståelse för historien som vi. Enligt Braae (2015) står vi också inför en ny samhällsstrukturell epok med utmaningar som kräver ett sympatiskt tillvägagångssätt i stadsplaneringen och bruk av material som håller och liksom formuttryck kan återanvändas.

Både ordagrant och mellan raderna går det att utläsa ur översiktsplanen att den blandade stadsdelen med varierade uttryck och utbud, historiskt förankring och spännande identitet kommer ha en hög attraktionskraft och verkliga möjligheter att utveckla Malmö, därför är i alla fall Nyhamnen en stor resurs men också utmaning, för Malmö stad. Det som Norrköping har fått, eller skapat sig, är ett område med karaktär i centrum, som kontrasterar mot övrig bebyggelse och ger en tydlig identitet samt innehåller lokaler av de mest skilda slag och funktion, utan att göra så stora ingrepp i miljön som helhet. Därför går det att påstå att industrilandskapet är en viktig resurs i stadsomvandlingsprocessen som en symbios av materiella och immateriella värden vilka på olika sätt kan förädlas eller nyttjas beroende på agendan med planeringen och de utmaningar som samhället i stort eller staden ifråga står inför.

Vad finns det för skydd respektive hot mot industrilandskaps kulturhistoriska värden?

Den process som berör kulturarvet som Howard (2003) beskriver kan anses i sig vara ett visst skydd för industrilandskapet, att mer fördjupad kunskap hämtas in kan i vissa fall mynna ut i ett utnämmande där industrin får en officiell status som kulturarv, skyddsbestämmelser, vårdprogram eller täcks av det lagmässiga skyddet för kulturarv: byggnadsminnesmärkning. Som i lagfallet med Kiruna stadshus fungerar bara det lagmässiga skyddet så länge det finns intresse att upprätthålla det och när andra intressen väger tyngre kan till och med en byggnadsminnesförklaring hävas trots att det kan finnas andra lösningar som inte undersökts. Av egen erfarenhet med kampen om bevarande av lokstallet ska det dessutom mycket till för att en byggnad eller miljö ska bli förklarad som byggnadsminne från första början.

Något som däremot innebär ett rent praktiskt skydd är enligt Alzén (1996) att kulturhistoriska byggnader får nya funktioner och verksamheter. Det ställer krav på att underhåll utförs på rätt sätt och att byggnadernas prestanda och representativitet för verksamheten i fråga håller en rimlig nivå. Det är som Howard (2003) skriver att olika byggnader eller miljöer kommer olika långt i kulturarvsprocessen, vissa kanske stannar vid att finnas med i en inventering eller vara beskrivet i en utredning men det kan resultera i att fastighetsägare finner ett intresse och en stolthet i att ta hand om den biten kulturarv som denne förvaltar.

Hoten mot forna industriernas värden är som beskrivet tidigare, både när de slutar vara föränderliga vilket sker när de ska bevaras, men också när rivningar eller nya tillägg förändrar karaktären på landskapet. Det är en komplexitet i situationen som kulturarvsfrågor måste orientera sig i, det rör ekonomi, politik, planering, historia, och handlar inte egentligen om miljöerna utan människorna som miljöerna tillhör kulturellt. Självklart kan inte allt sparas utan bara det med högsta värden och kvaliteter men likväl är det ett snårigt tillvägagångssätt att bedöma detta och dokumentation kan i vissa fall vara mer fördelaktigt än att byggnaderna faktiskt

står kvar. Det är en kontinuerlig avvägning mellan olika intressen och vad som kan vinnas respektive förloras.

Det finns en motsättning i att en upphöjning till kulturarv kan innebära ett hot mot det aktuella kulturarvets värden, enligt Howard (2003) kan i yttersta undantagsfall en gentrifiering av kulturarvet ske så att det ägs av andra än dem som identifierar sig med det. Kommersialiseringen av kulturarvet är problematiskt på liknande sätt, där de kulturhistoriska värdena blir beroende av en målgrupp eller publik av både monetära och affektiva skäl. Att kulturarv kommer ha både inkluderande och exkluderande effekter är ingenting märkvärdigt men det som är viktigt om det är ett offentligt kulturarv som ska användas för att skapa en identitet eller representera exempelvis en stad är det viktigt att det finns fler byggnader eller miljöer som kompletterar varandra. En minoritets kulturarv är lika mycket ett kulturarv och del av samhällsutvecklingen men det försvinner lätt i ett hav av allmänt erkänt kulturarv. Om ett kulturarv är hotat kan ibland en folklig opinion väckas till liv som i fallet med Norrköpings industrilandskap.

På sätt och vis kan det anses att kulturarvet, även om en stadsomvandlingsprocess skulle ske, kan fortleva som dels monument men också mer subtila spår av det förflutna. Felaktiga förtätningar och hänsynslösa tillägg kan förändra karaktären hos resterna av ett industrilandskap till den grad att det blir oigenkännligt. Som Braae (2015) diskuterar är omvandlingsprocessen något helt annat än en formgivningsprocess och kräver mer utredning, planering och kunskap. Hög arkitektonisk kvalitet och en balansgång mellan sympatiska tillägg och kontraster kan lyfta det särpräglade och unika. Ett framgångskoncept för att hantera och bevara industrins kulturvärden i en stadsomvandlingsprocess kan vara att anpassa tilläggen istället för att anpassa det befintliga för att skapa en utopisk stadsbild.

Vad finns det för motiv respektive kriterier för bevarande av industrilandskap?

Frågan om motiv och kriterier kan rent formuleringsmässigt te sig liknande till frågan om skydd eller hot eftersom motiven är grunden till att ett skydd upprättas medan kriterierna är till för att hantera eventuella hot som kan finnas, att det finns ett skydd innebär inte per automatik att det inte finns några hot. Diskussionen kring detta behöver som komplement till teorier inslag av mer operativa perspektiv.

Som Braae (2015) redogör för är det i det industrialiserade samhällets natur att följa konjunktursvängningar och vara mer eller mindre anpassningsbart, just därför är industrilandskap så dynamiska och innehåller flera tidslager med lämningar. Det är en motivering till varför konservering och musealt bevarande inte är lämplig än till väldigt värdefulla och unika miljöer. Att istället främja att återanvända byggnader och karaktärs- samt formmässiga kvaliteter i den utveckling som önskas kan i vissa fall vara det mest effektiva sättet att få många att uppskatta de lämningar av industrin som finns. Det tar också hänsyn till de värden som redan existerar så att ny gestaltning av miljön kan anpassas efter det i en planeringsprocess, och på det sättet öppet redovisa de historiska minnen och den identitet som platsen redan bär på. Vad som går att uttyda ur översiktsplanen för Nyhamnen är det just denna inriktning som förespråkas, där ett urval av byggnader som är praktiskt rimliga att återanvända blir inkorporerade i det nya sammanhanget som monument eller karaktärsbyggnader.

Många motiv är redan ganska tydligt underförstådda i tidigare diskussion, exempelvis aspekten med hållbart byggande av den framtida staden där stora krav ställs på material och utformning, eftersom industribyggnader ofta har en stark karaktär och är byggda för att hålla stämmer de väl in i tillvägagångssättet med att endast komplettera det som fungerar och byta ut det som inte gör det. Även om ombyggnad av befintliga strukturer kan anses svårt eller irrationellt ekonomiskt vinns fler aspekter som identitet och historisk förankring samt attraktionskraft om äldre bebyggelse de facto bevaras. De kriterier som följer med detta är ur ett

stadsplaneringsperspektiv att delar av den mest värdefulla bebyggelsen ska lämnas intakt och att bevarandeprogram ska upprättas samt att gestaltning av närliggande tillägg ska inspireras av och anpassas i uttryck till den äldre industribbyggelsen. För att öppet visa på den omvandlingsprocess som skett är det mest effektiva att utifrån kontext, jämte äldre karaktärsbyggnader, som Braae (2015) benämner monument, planera för bebyggelse som talar dagens formspråk och skapar en kontrastverkan, då råder inga tvivel om vad som är nytt eller gammalt samt att processen blir avläsningsbar även i framtiden.

Med risk att komma in på ett allt för antikvariskt resonemang är det ändå viktigt att poängtera betydelsen av att verksamheter som finns i ett industriområde tillåts vara kvar på samma villkor som innan ifall det inte råder säkerhets eller miljömässiga problem. Genom att miljön tillåts att även i förlängningen vara en aktiv plats med rötter i industrialismen kompletterat med nya verksamheter och service för de som flyttar in förstärks den allmänna förståelsen för platsen historia och skulle kunna ha en hämmande effekt på gentrifiering i den blandade stadsdelen, precis som Braae (2015) skriver. Kriterier för bevarande kan bli för antikvariskt och går mer in på hur en vård- eller underhållsplan är utformad, där det inte finns en mall för hur en miljö och de ingående objekten ska hanteras utan bedömningar måste ske från fall till fall.

Hur kan industrilandskaps kulturhistoriska värden hanteras i stadsomvandlingsprocesser?

Inför en stundande utveckling av ett industriområde oavsett storlek startar den kommunala planeringsprocessen med inventeringar, utredningar, visioner och mål för att det ska mynna ut i formella planeringsdokument och något konkret för beslutsfattare, sakägare och andra inblandade att ta ställning till.

Planeringsdokument som översiktsplaner utgör ryggraden i stadsbyggandet och innehåller riktlinjer, beskrivningar och mål för markanvändningen. Att delar som kulturhistorisk utredning ingår är inte ett krav men bör ändå med tanke på det nationella miljömålet God bebyggd miljö samt delar av Miljöbalken samt Plan-

och bygglagen finnas med av skäl som blir tydliga med bakgrund i det Alzén, Braae, och Howard skriver. Industrin är i högsta grad ett kulturarv och en viktig länk till stadens historia då en evolution skedde i samband med den industriella revolutionen.

För att koppla diskussionen till Riksantikvarieämbetets rapport Kulturvärden i planerings- och bygglövsprocesser måste den konsensus som råder i diskussionen ses i kontrast med den statistik från kommuner som rapporten bygger på. Att så få kommuner anser sig ha tillräcklig kompetens att bedöma kulturarvets värden och inkludera dem på ett rättvist och objektivt sätt i planeringsdokument är en stor och allvarlig brist. Det går därför att ifrågasätta kommuners skyldigheter att uppfylla sina lagmässiga plikter i den här sektorn. Kulturmiljöprogram eller beskrivningar i översiktsplanen tillhör första delen i kulturarvsprocessen som Howard (2003) beskriver. Tas inte industriarvet på allvar är det inte rimligt att tro att kan vara en del av de 25 procent av kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse som är långsiktigt skyddade enligt miljömålet God bebyggd miljö.

Slutsatsen av detta blir sammantaget att industrilandskapet i städerna är en unik typ av miljö som är hotad av bristfällig kunskap samtidigt som städerna behöver förnya sin markanvändning, profilering och bereda sig för nya samhällsutmaningar. Att det finns en brist på antikvarisk expertis inom stadsplaneringssektorn är allvarligt och därför är det viktigt att vara extra försiktig med industrilandskapet även om det är en stark och tydlig resurs för staden och kan bli enastående bra efter en lyckad stadsomvandling där beslut är väl avvägda, motiverade och tar hänsyn till karaktärer som identitetsbärare. Att istället låta kulturhistoriskt värdefulla miljöer styra gestaltning av nya tillägg kan nya spännande boendemiljöer skapas och den blandade staden uppnås utan klyschor, förvanskning eller förlust av historisk förankring. Kommunens ansvar bör också sträcka sig till att värna om det immateriella kulturarv som industrilandskapet också består av samt medvetandegöra detta hos allmänheten, speciellt i en pågående stadsomvandling.

Slutord

På frågan om industrilandskapet faktiskt är på väg att bli en utopi är svaret tveksamt. Studien och diskussionen leder fram till att en del av det som skulle kunna anses som en dystopi måste finnas kvar för att en utveckling ska vara sympatisk med platsens historia. Alltså krävs vissa grader av bevarande i stadsplaneringen, som i sig behöver bli mer realistiskt hållbar och långsiktig. Kommunens planeringsinstrument behöver mer kompetens i kulturarvsfrågor för att mot andra intressen kunna prioritera bevarande och utveckling av befintliga industrimiljöer och deras kulturhistoriska värde utifrån nationell lagstiftning, miljömål och policys kopplade till planeringsmetodik samt markanvändning.

Egenkritik och förslag till vidare forskning

Eftersom fallstudien endast är gjort för att ha två exempel att diskutera och förankra teorierna i vore det intressant med en mer utvecklad studie där metoder och exempel utvecklas och diskuteras utifrån faktiska projekt, tvärvetenskapligt mellan disciplinerna stadsplanering och kulturmiljövård.

Det finns säkert fler och bättre källor som behandlar industrilandskap i stadsomvandlingsprocesser och det är en brist att jag inte har haft möjlighet att inkludera dem i arbetet. Dessutom jag medveten om att arbetets avgränsningar är för breda, då delar och detaljer får mer utrymme än vad de sedan tillför i diskussionen. Därför kan det vara rimligt att testa en annan forskningsmetod än en induktiv ansats i en kvalitativ studie där endast generella resonemangsbaserade slutsatser kan dras utifrån en begränsad mängd underlag.

Slutligen vill jag beklaga branden som nyligen förstörde Kockums gamla verkstäder i Nyhamnen, det innebär en stor tragedi och en förlust av en karaktärsbyggnad för den kommande stadsomvandlingsprocessen.

Källor

Alzén, A. 1996, *Fabriken som kulturarv*.
Stockholm/Stehag: Symposium.

Boverket. 2017a. *Kulturvärden i plan- och bygglagen*.
[<http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/>]
Hämtad 310317.

Boverket. 2017b. *Kultur, kulturmiljö och arkitektur*.
[<http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/nationella-mall/bebyggelse/kultur-kulturmiljo-och-arkitektur/>] Hämtad 310317.

Braae, E. 2015. *Beauty redeemed*.
Basel: Ikaros Press

Dicksson, I. 2015. Ett annorlunda kulturarv i *Byggnadskultur* 1.15: 10-14.

Howard, P. 2003. *Heritage – Management, Interpretation, Identity*.
London: Continuum

Malmö stad. 2008. *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse*.
[<http://malmo.se/download/18.663ce4af1240ed89c73800090975/Kulturhistoriskt+v%C3%A4rdefull+bebyggelse+-+uppf%C3%B6ljning+av+Malm%C3%B6+stads+milj%C3%B6+m%C3%A5l.pdf>]
Hämtad 290317.

Malmö stad. 2015. *Förslag till översiktsplan för Nyhamnen.*

[<http://malmo.se/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Oversiktsplanering--strategier/Pagaende-oversiktsplanering/Oversiktsplan-for-Nyhamnen.html>]

Hämtad 290317.

Olsson, K. & Wetterberg, O. 2015. Gamlestaden - om strukturella förändringar, kulturarvsprocesser och ansvar för framtiden i *Gamlestaden: Strukturella förändringaroch kulturarvsprocesser - en fallstudie*, eds. S. Andersson, K. Olsson & O. Wetterberg.

Göteborgs universitet, Institutionen för kulturvård, Göteborg.

Pettersson, N. 2006. *Svenska industriminnen.*

Huskvarna: Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetet. 2017a. *Kulturvärden i planerings- och bygglovsprocesser.*

[http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/10799/Rapp2017_9.pdf?sequence=1&isAllowed=y]

Hämtad 300317.

Riksantikvarieämbetet, 2017b. *Byggnadsminnen.*

[<http://www.raa.se/lagar-och-stod/kml-kulturminneslagen/byggnadsminnen-3-kap/>] Hämtad 300317